

Јелена Марићевић

ПРЕПОЗНАВШИ ВОЋКУ „КУ“

О МИТОЛОШКИМ ИЗВОРИШТИМА ХАЗАРСКОГ
РЕЧНИКА И ДРУГОГ ТЕЛА МИЛОРАДА ПАВИЋА

Права реч је увек као јабука са змијом око стабла,
с кореном у земљи и крошњом на небу.

(М. Павић, *Хазарски речник*)

Горе наведени цитат, који фигурира као својеврстан мото, пажљиво је одабрана полазишна тачка од које ће и кренути насловом сугерисан ток истраживања. Да образложим, ако је јабука са змијом око стабла јасна асоцијација на дрво познања добра и зла, те ако је дрво јабуке с кореном у земљи и крошњом на небу, што нас јасно упућује на *Axis mundi*, тј. осу света (упор. Елијаде, 2003, 87), „права реч“ се очито манифестује као реч познања, уједно и као централна реч којој су, условно речено, подређене све остале речи, а уз то, то је реч која би била кадра да обухвати, омеђи тоталитет стварности – подземни свет („с кореном у земљи“) и божанска прострaнства („крошњом на небу“).

Наредни корак био би питање која би могла да буде та „права реч“, реч-водиља кроз неке од ходника „лабиринта“ (Пијановић, 1998, 148) *Хазарског речника*. Одговор који бих понудила јесте реч – ку, име птицо-риболике воћке, хладне, помало слане, коју је „једину шејтан оставио у сећању хазарске принцезе Атех пошто је заборавила свој језик“. (Павић, 1994,

248) Како бих оправдала ову одважну поставку, најпре бих се позвала на *Велику еџипатску књију мртвих*,¹ из које сазнајемо да је човек саздан од седам делова:² *каџ* (тело), *ка* (астрални двојник), *рен* (име), *саху* (светлосни омотач), *ад* (савест), *да* (индивидуална душа), *ку* (врховна душа) – (упор. Крмпотић, 1976, 163). Овим потцртавањем долазимо до аналогије која постоји између имена којим је Павић назвао хазарску вођку и назива за врховну душу старих Египћана. Међутим, какав нам семантички потенцијал нуди ова реч суочена са њеном аутохтоним етимологијом?

Кренимо отпочетка. По веровању старих Египћана, *ку* је уствари синегдоха за врховну душу, тј. део божанске врховне душе у човеку, који тежи да се сједини са божанским принципом. „У једној гробничкој соби насупротив велеграда Мемфиса, у гробишту Сакаре, има упис, уклесан давно, још за време треће династије: ‘Атум је бог којег довршава сваки човек’ (...) Бог је недовршена цјелина; цјелина је процес укључивања дијелова; дијелови су поједини људи. Име тој концепцији је Атум“ (Крмпотић, 1976, 105) Седми део човека – *ку*, залог је тог уцељења.

Сагледано кроз визуру *Хазарској речника*, староегипатска Атум-концепција се донекле препознаје у покушајима стварања Адама Руханија (*Зелена књија*) / Адама Кадмона (*Жуџа књија*) / Адама, брата Христовог. (*Appendix I*) Оставивши једино реч *ку* у сећање хазарској принцези Атех, шејтан јој може бити није одузео ништа, јер *ку* значи суштину човека, Апсолут. Стога, није случајно што је Масудију, ловцу на снове, састављачу Адама Ру-

1 По мишљењу Весне Крмпотић (Крмпотић, 1976, 150), са којом бих се сложила, *Велика еџипатска књија мртвих* неосновано носи овај увржен наслов, што је само одраз површног разумевања њене филозофије живота и смрти; тако да би исправније било рећи *Књија уласка у Нови Дан*, али ће у овом тексту бити радно коришћен овај „некоректни“ назив, искључиво због његове опште прихваћености.

Морам да приметим и то да је наше издање *Велике еџипатске књије мртвих* (с немачког превео, увод и коментаре додао: М. Вишић, „Независна издања 31“, Београд, 1982) што се тиче извесних појединости не само мањкаво, већ и у извесној мери непоуздано, будући да на неким местима износи полуинформације, збуњујуће, чак и нетачне чињенице у Уводу и коментарима. Више се можемо поуздати у антиантологију старе египатске књижевности *Час је, Озирисе*, Весне Крмпотић или неке стране изворе.

2 Тело Адама, брата Христовог, по запису Аврама Бранковића, такође је од седам делова: Земља, Камен, Вода, Роса, Ветар, Облак, Анђео (Павић, 1994, 538), па се тако стиче утисак да је Адамово тело атрибуирано истим одређењем као и „права реч“, тоталитетом од Земље до Анђела.

ханија, рођена камила окренула главу и пљунула га у очи када, не препознавши ку, није прихватио понуду принцезе Атех да га куша, већ се задовољио умногоме мањом понудом. (упор. Павић, 1994, 275-276)

Воћка ку је, како смо видели риболика, и има могућност да лети попут птице. Испрва, ово нам може деловати као не много сугестивно у погледу тумачења. Али, ако и то провучемо кроз староегипатску призму сагледавања, долазимо до занимљивих запажања. Наиме, бог Техути / Тот, отац египатског писма, „учитељ лијечништва, науке о звуковима; отац земљописа, књижевности, повијести и законодавства, магије, алкемије, календара и астрономије (...)“ (Крмпотић, 1976, 22) представљан је зооморфно, у виду птице ибис, или је атрибуиран као „риболики дошљак“. Уз то, душа (*да*) излеће након смрти баш у облику птице (упор. Матје, 2004, 124), док нам, што се тиче риболикости, од значаја може бити *Књија мрѿвих*, конкретније представа лова рибе, који симболизује сједињење мушког и женског принципа. (*Књија мрѿвих*, 1982, 98-101) На овај начин нам је још једном посредован Апсолут знања које ова воћка синтетише, али и њена улога коју има као спона између живота и смрти. Масудијев пропуст непрепознавања, најпосле, тиме добија на важности јер је уједно пропустио и досезање суштине човека и његовог циља на овом свету у платонистичком смислу – до сједињења мушког и женског принципа није дошло (тј. није дошло до препознавања душа), што није незанемарљиво, јер је по аутору прави писац, условно речено, „андрогин“. Без помирења ова два принципа у њему, без „оплодње“ нема ни „рађања“ дела.

Следећи корак био би разматрање значаја *ка* (астралног двојника) за *ку* (врховну душу) у контексту *Хазарској речника*. *Ка* треба „проматрати каквоћу живота, сановитост и опсјењивост, док не схвати где је исходиште и коријен тог сна“. (Крмпотић, 1976, 179) Ако уз то још једном потцртамо да је *ка* ознака за астралног двојника, можемо доћи до запажања да би Аврам Бранковић и Самуел Коен могли да буду један другом астрални двојници, будући да се јава једног пројектује као сан другог и обратно. У овом контексту ваља истаћи и то да су „Египћани били једини у средоземном округу цивилизација који су равналом и кругомјером истраживали подручје сна и фантастике. Јер сан је законит, математика је сновата“ (Крмпотић, 1976, 95), док, такође, „постављени у правилне односе и протеге, точка,

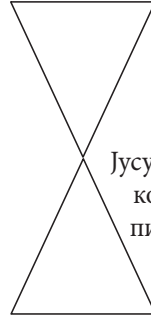
трокут и четворокут чине архетип свеукупне стварности – пирамиду“ (Крмпотић, 1976, 91). Истакнуто нам и може помоћи да прецизно профилишемо однос Аврама Бранковића и Самуела Коена, те да у том односу осветлимо и улогу Јусуфа Масудија.

Подстакнута Пијановићевом констатацијом по којој је аутор „стваралац који критички мисли загубљени речник и на његовим одредницама гради хазарску пирамиду свог доба“ (Пијановић, 1998, 144), те податком из *Хазарској речника* да је у примерак Даубманусовог лексикона уграђен пешчани сат, покушала бих да представим горе наведене односе сањача и ловца на снове управо уз помоћ комбинације двају пирамида, које су постављене тако да се додирују врховима, па стога подсећају на пешчани сат. На графичком приказу који ће уследити (троуглове посматрати као пирамиде у недостатку бољег графичког решења) горња пирамида била би јава Аврама Бранковића, тј. Коенов сан, а доња Коенова јава, тј. Бранковићев сан. Како време одмиче („Др Сук каже да време долази с југа и да прелази Дунав на месту Трајановог моста“ – Павић, 1994, 494) и како се ближи сусрет између њих (код Кладова,³ тј. код Трајановог моста) тако се приближавамо врховима пирамида, којима је, како се и види на графикону, заједнички врх. Египтолози сматрају да су врхови пирамида некада били златни, имали су тзв. *златни пирамидион*, а он је омогућавао додир са свемиром и принцип уцељења са Атумом (према: Крмпотић, 1976, 106). Међутим, где је у целој причи Масуди? Масуди прати дешавања и присуствује судару, али, зашто се стиче утисак да без обзира на то што је имао увид у смрти Аврама Бранковића, тј. Коенов сан, његова ловина није допринела у стварању Адама Руханија? Можда зато што није препознао воћку ку (због чега га је и пљунула камила), па тако не знајући „лозинку“ за уцељење, бива на крају убијен или нагрђен, а не просветљен. Иначе, по Египћанима (или Тибетанцима у Бардо стању) у стању Дуата, када душа путује након смрти у Нови Дан, једно непрепознавање било демона, било имена, било филозофског принципа, уједно значи и коб те душе на путу ка спасењу. Утолико је Масудијева трагика већа.

---

³ Интересантно је да се тај „сусрет“ десио баш код Кладова, ако имамо у виду да је Кладово центар области која се зове Кључ, па тако на симболичкој равни простор (Кладово) и време (које долази са југа) бивају „откључани“ за евентуални „додир са свемиром“ и самим Адамом.

Јава Аврама Б.=сан Самуела К.

Златни пирамидиони, врхови, Ку

Јусуф Масуди, ловац на снове
који више не сања, па је ван
пирамида, али је на пресеку

Јава Самуела К.=сан Аврама Б.

Када је јава Аврама Б.=сан Самуела К. требало да постане јава Самуела К.=сан Аврама Б. (јава Аврама Б. јава је и Масудија, сан Самуела К. једино је у шта онај који не сања има увид) пешчаник би се једном дневно окретао и време би настављало да тече. Сусрет ове двојице прекид је времена, што значи потенцијални додир са вечношћу (а „вјечност је безвременост“ – Крмпотић, 1976, 17). Пренето на раван *Хазарској речника*, Адам Рухани за седам ступњева лествице касни за самим собом, па је тако рођено време, „јер време је само онај део вечности који касни“ (Павић, 1994, 258). Сусрет двојице сањача би посредством ловца на снове укинуо време, тј. везало се са Адамом, па тако и са вечношћу.

Сада бих се позабавила структуром *Хазарској речника*, тј. једним од могућих сагледавања структуре, јер се дело може читати на најразличитије начине. Дакле, *Хазарски речник* обухвата, редом *Црвену*, *Зелену*, *Жуџу књију*, *Appendix I* и *Appendix II*. *Црвена књија* има дванаест одредница, *Зелена* – шеснаест, *Жуџа* – дванаест, а уз то два *Appendix*-а. Кад се све зброји, долазимо до броја четрдесет и два. Но, да ли нам овај број може нешто значити? Свакако, ако се позовемо на староегипатско знање, можемо доћи до још понеког увида. Поред тога што „четрдесет и двојица дочекују *ка* у судничкој дворани, која се (...) назива двораном Двије Истине“ (Крмпотић, 1976, 79, и *Књија мртвих*, 1982, 65), „свеколико знање доступно човјеку сабрао је и распоредио Техути у четрдесет и двије књиге“ (Крмпотић, 1976, 79). Рекло би се да овај број није случајан. Он представља „оствареност душе као цјелине“ (Крмпотић, 1976, 79), а не наликује ли то на Атум-концепцију и неизоставан *ку*? Ни ту није крај. „Четрдесет и два је умножак од седам, који је број заокруженог и савршеног сустава“ (*каџи*, *ка*, *рен*, *саху*, *аб*, *ба*, *ку*), чији је „множител

број шест, означитељ индивидуалне душе (*да*), јер је јединство два трокута⁴ (ватре и воде)“ (Крмпотић, 1976, 79). Бројеви седам и шест се тако, не случајно провлаче на најразличитијим местима и у *Хазарском речнику*.

Када већ говоримо о Књизи, што о *Хазарском речнику*, то и Техутијевој књизи, ваљало би указати и на *Друјо шело* Милорада Павића. Овај роман не само да кореспондира на дубљој, па и метафизичкој равни са *Хазарским речником* и староегипатском филозофијом, већ с њима и полемише у извесној мери. Од незанемарљиве важности у овом тренутку било би поглавље *Глинена армија*, а у њему *Прича о глиненој армији*.

Укратко, кинески „владар није био наиван и знао је да је књига пропадљива ствар. И није му било ни на крај памети падало да наручи од својих пописивача да овај бескрајни инвентар повере речи и хартији, нечем што има ехо и пепео (...) Дакле, пописивачи моћног владара саздали су свој инвентар у глини (...) Начињено је нешто као друго тело армије (...) онако како је Творац човека начинио од праха земаљског (...) Укратко, сваки војник био је слово, а глинена армија била је књига од чијих се слова прерасподелом могла начинити било каква епска песма по жељи (...) Они су књига. Ја ту књигу шаљем на руке Некоме ко је ван времена и простора, па се и они морају кретати стазом која тече изван времена и простора, а то значи испод земље (...) То је било нешто као бескрајни речник владаревог живота и живота на земљи уопште. Од толиког броја слова могла се начинити било која ствар (...)“ (Павић, 2006, 163-164).

Оваква глинена армија или својеврсна глинена књига има свој корелат у причи о Адаму Кадмону: „Хазари су у сновима људи видели слова и трагали у њима за пра човеком, предвечним Адамом Кадмоном, који је био и човек и жена. Веровали су да сваком човеку припада по једно од слова азбуке и да свако од тих слова представља део тела Адама Кадмона на земљи и да се у сновима људи та слова комбинују и оживљују у Адамово тело“ (Павић, 1994, 390).

Да ствар буде интригантнија, разговор Лидије и Лизе о глиненој армији слушала је нека кинеска собарица / куварица (могући еквивалент Вирџинији Атех, конобарици хотела „Кингстон“, сведоку у случају др Доротеје Шулиц, која усмено сведочи на суду о „истинитости“ догађаја који су се збили у башти хо-

⁴ Не наликује ли јединство два троугла на Давидову звезду – ✧?

тела), која у писменом извештају на кинеском додаје речи што их поменуле Лидија и Лиза нису изговориле:

Смешно је мислити да се душе селе из једног у друго тело овде и сада, како уче Буда, орфисти, питагорејци или Платон. Наше друго тело не остаје никад у истој временској равни са првим, овоземаљским нашим телом. Увек се сели у неко друго 'сада'. Можда та наша друга тела остају тик поред нас, али у некој другој временској димензији и немају више нашу садашњицу.

Глинени војници су Ку. (*Њодвукла* Ј. М.) Нешто што јемчи да ће се из небића створити биће овде или негде у свемиру, где наиђу на кладенац живота. Ето, куда иду глинени војници нашег цара... Они се селе можемо рећи, од једнога до другог 'ку' будистичког учења, од једне до друге небеске чакре. Они траже своје друго тело. Они траже живот. (*Павић*, 2006, 168)

Староегипатски ку, врховна душа, Павићевим посредством инициравши најпре у воћку ку, можда је постао највиша *ку-ин-сианца* у глиненим војницима. Ку је постала реч коју бисмо могли назвати *име-семе* (Крмпотић, 1976, 168), евентуална синегдоха за Апсолут, из којег бујају све остале речи и ауре значења, залог за настанак Књиге и њено трајање ван времена и простора.

Међутим, опасно је играти се са неким речима. „Реч постаде месо“ (*Verbum caro factum est*) реченица је са девете стране Даубманусовог отровног примерка *Хазарској речника*, после које би читалац умирао (према: Павић, 1994, 19). О опасности коју носе речи што постају месо, сведочи и исповест Теоктиста Никољског: „Мало-помало осетих страховиту моћ коју држим у мастионици и пуштам у свет по вољи. И тада сам закључио: сваки списатељ може без по муке да убије свог јунака у цигло два реда. Да би се, пак, убио читалац, дакле чељаде од крви и меса, довољно је претворити га за тренутак у лик из књиге (дакле, у реч), у јунака житија. После је лако...“ (Павић, 1994, 520). Али, одакле ли је та идеја, постоји ли још неко место где бисмо могли наићи на „Реч постаде месо“? Истина да ћемо најпре помислити на *Библију / Куран / Тору*, али ехо можда долази са староегипатске стране.⁵ Да упростим, ако неког човека може заменити име, тј.

⁵ О утицају староегипатске митологије на *Библију* може се консултовати нпр. књига *Библијске лејенде*, Зенона Косидовског. (СКЗ, Београд, 1977).

реч, прецртавањем његовог имена и њему се може наудити. То је основа тајне египатске магије.⁶ Због тога је било ризично казивати другоме право име. Ко вам познаје име, познаје вас и вашу суштину, дакле може вам наудити. Идући кроз Дуат, покојник је безбедан од демона ако зна имена свих змија, крокодила и аветиња. О томе пише и Весна Крмпотић, што се експлицитно предочава следећим цитатом: „Сакрални чин по којему 'Ријеч поста месо' темељ је пјесничких изговарања (...) доказ 'сугестивне снаге'“ (Крмпотић, 1976, 166).

Но, нити су древни Египћани били толико опасни једни другима по животе, нити су читаоци *Хазарској речника* животно угрожени зато што у оних седам делова човека убрајамо и савест. Постојање савести и омогућује разговор са сопственом душом. У *Хазарском речнику* „арханђел је Никону донео на дар душу. Тако је Никон то јутро ловио и уловио сопствену душу и с њом заподенуо разговор“ (Павић, 1994, 125). За староегипатску филозофију, „срце 'седиште савести' (ад) гнијездо је за птицу свјести и савјести (да) (...) Натјерати срце да говори значило је отворити пут пророчкоме надахнућу, видовитоме наријеку“ (Крмпотић, 1976, 54) што се да најлепше ишчитати из чувене *Расјре са власијијом душом* (изнета у целости: Крмпотић, 1976, 58-61).

Али, нема само човек душу, душу имају и речи, будући да су месо (синегдоха за човека) и реч изједначени. Да је то тако, да се наслутити из следећег: „Сматрао је према Халевију да су самогласници душа слова и да према томе на сваки од 22 сугласника долазе по три самогласника“ (Павић, 1994, 415) и „Смогласници су душа у телу сугласника“ (Павић, 1994, 461). Не бих смела да децидирано тврдим да је инспирација за ово опет стари Египат, али може бити. Зашто? Зато што „староегипатско писмо не садржи самогласнике. Због тога нам је изговор углавном непознат, осим у оним ријетким ријечима које су се откопале из коптског, древног језика првих кршћана, а који је посљедњи изданак племенитог језика који је 'мислио за оне који њим говоре'“ (Крмпотић, 1976, 61). Из тога би происходило следеће: Сугласници су тело речи, дакле видљиви, самогласници – душа, подразумева се да постоје, али не виде се.

Наравно да се ни овде не би могло завршити низање и отперглавање староегипатског улога у Павићевим књигама које смо разматрали. Поред површних назнака, попут узгред помену-

⁶ Више о томе: Ернест Алфред Волис Баџ, *Египатска магија*, прев. Борислав Тошковић, Арион, Земун – Београд, 1988.

тог Рамзеса III (Павић, 1994, 179), затим одвећ значајнијег Аверкија Скиле, коптског порекла, те египатско-израелског рата 1967, можемо се, рецимо, дотаћи и једне значајне подударности по којој је поред Каина и Авеља Адам имао и сина Сета. Вероватно да ово не би ништа значило када не бисмо знали да је Сет име египатског бога таме, који је раскомадао Озириса, па тако означава принцип разједињења. Код Павића је ствар ресемантизована, стога битно другачија. „Постоји огромна разлика – рекао је Исак Сангари кагану – између Адама, којег је створио Јехова, и његовог сина Сета, којег је створио Адам. Према томе, Сет и сви људи за њиме јесу божја намера, али човечје дело“ (Павић, 1994, 431). Дакле, Сет је за Адама можда исто што и Петкутин за Аврама Бранковића или каганов двојник за самог кагана. Напоследку, *Књија мрѿвих* нам кроз покојникова одрицања од грехова саопштава да је грех опонашати демијурга: „Ја никакво божанско дјело нисам учинио“ (*Књија мрѿвих*, 1982, 67), па су тако Сет, Петкутин и каганов двојник дела немила Богу.

Завршним запажањем задржала бих се на томе да је Павић такође донекле изменио семантичку ауру трочланих божанстава (чуvara градова) оличених у тројству налик на *јанѿру* – отац-мати-син (упор. Крмпотић, 1976, 115), преиначивши је у породицу Ван дер Спакових, „отац, мати и син. Др Сук их назива ’светом породицом“ (Павић, 1994, 494). Јасно је да су отац, мати и син – ђаволи исламског, хришћанског и хебрејског пакла, тј. реинкарнирани Ибн Акшани, Никон Севаст и Ефросинија Лукаревић из барокног слоја књиге, који су задужени за стварање раздора и спречавање уобличења Адама Руханија / Адама Кадмона / Адама, Исусовог брата.

Дошавши пред сам крај овог покушаја тумачења *Хазарској речника* кроз призму староегипатске митологије, религије и филозофије, а све захваљујући срећном препознавању једне праве речи – *ку*, треба изнети и завршно разматрање које би затворило текст. Размишљајући о најразноврснијим аспектима читања и тумачења које нуди ова Павићева књига, разлиставала сам тако аспекте као слојеве,⁷ „палимпсесте“. Чинило ми се да и они граде пирамиду од слојева: они најочигледнији аспекти били би делови основица пирамиде (четвороугаоник, „симбол свјета отјелотворених идеја“ – Крмпотић, 1976, 91), док бисмо се пењући се ка врху имали све апстрактније (суженије) аспекте, мање ма-

⁷ Аспекти-слојеви ишли би од најочигледнијих до оних који су теже уочљиви.

теријалне, па и готово невидљиве, као душа речи. Путања мог аспекта је био покушај досезања *златној пирамидиона*, вођена једном „правом речи“, ознаком за врховну душу.

Литература

- Крмпотић, 1976 – Весна Крмпотић, *Часје, Озирисе (Антиквантологија старе египатске књижевности)*, Нолит, Београд, 1976.
- Књига мртвих, 1982 – *Књига мртвих (Велика египатска књига мртвих)*, с немачког превео, увод и коментаре додао: Марко Вишић, Независна издања 31, Београд, 1982.
- Павић, 1994 – Милорад Павић, *Хазарски речник*, Просвета, Београд, 1994.
- Пијановић, 1998 – Петар Пијановић, *Павић*, Филип Вишњић, Београд, 1998.
- Елијаде, 2003 – Мирча Елијаде, *Светло и профано*, превео с француског: Зоран Стојановић, предговор: Сретен Марић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2003.
- Матје, 2004 – М. Ј. Матје, *Староегипатски митови*, Дечја књига, Београд, 2004.
- Павић, 2006 – Милорад Павић, *Друго тело*, Дерета, Београд, 2006.